

**Herwaardering van kindertijd
in het tweeverdienertijdperk:
sociaal-economische evaluatie
van een alternatief beleidspakket**

Joris Ghysels
Josefine Vanhille
Gerlinde Verbist

juni 2010

B E R I C H T E N

CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID HERMAN DELEECK
UNIVERSITEIT ANTWERPEN - Stadscampus

<http://www.centrumvoorsociaalbeleid.be>

D/2010/6104/04

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Een geldelijke compensatie voor kindertijd: theoretische beschouwingen	3
3. Een geldelijke compensatie voor kindertijd: micro-simulatie voor België	6
3.1. De huidige zorgcontext: beleidsmaatregelen en gedrag	6
3.2. Zorgtijd: het individuele versus het sociale	8
3.3. Toekennen van de uitkering: alternatieven en budgetten	11
3.4. Toekenning van de uitkering: verdelingsuitkomsten	13
3.5. Een statische simulatieoefening: wat met arbeidsaanbodeffecten?	18
4. Discussie en Conclusie	19
Bibliografie	22
Annex	23

Voor het onderzoek dat ten grondslag ligt aan dit Bericht, zijn de auteurs erkentelijk voor financiële ondersteuning vanuit de projecten “FLEMOSI: Een instrument voor ex ante evaluatie van sociaal-economisch beleid in Vlaanderen” (IWT) en “De crisis en de heroriëntatie van de Europese welvaartstaten sedert de jaren '70: gevolgen voor inkomensverdeling, financiële behoefte en sociale uitsluiting” (Methusalemfinanciering).

Abstract

In dit CSB-Bericht staan we stil bij alternatieve mogelijkheden om – binnen de bestaande budgettaire ruimte - de zorg voor kinderen te ondersteunen zodanig dat drie doelstellingen verzoend worden,: een expliciete waardering voor de tijd die ouders besteden aan de zorg voor hun kinderen, een hoge arbeidsmarktparticipatie, en een verhoogde keuzevrijheid met betrekking tot de combinatie van arbeid en gezin. We vertrekken daarbij van het volgende mechanisme: een onvoorwaardelijke uitkering die gebaseerd is op de effectieve tijd die ‘gemiddelde’ ouders aan kinderopvang besteden. Naarmate kinderen ouder worden, neemt de intensiteit van de ouderlijke zorg sterk af, niet in het minst omdat de overheid voorziet in universeel onderwijs voor kinderen vanaf twee-en-een-half jaar. Daardoor bereikt de uitkering voor kinderopvang een piek bij de geboorte en daalt daarna stelselmatig in de eerste levensjaren van het kind. Door het dalend verloop op te nemen in de structuur van de uitkering creëren we voor ouders een monetaire stimulans om geleidelijk (terug) actief te worden op de arbeidsmarkt, wat in contrast staat met huidige maatregelen zoals het huwelijksquotiënt, die juist een terugkeer naar werk ontmoedigen. Tegelijk voorziet het voorstel dat elke ouder de vergoeding onvoorwaardelijk ontvangt zodat er geen sturing is in de richting van een bepaalde combinatie van arbeid en gezin, wat bij het huidige beleid vaak wel het geval is.

Om een idee te krijgen van de gevolgen (‘eerste orde effecten’) van de voorgestelde maatregel voerden we een microsimulatie uit voor Belgische gezinnen. Deze simulatie vervangt verschillende huidige beleidsmaatregelen die keuzegevoelig zijn (huwelijksquotiënt en subsidiëring van kinderopvang), door een zorgtijduitkering die de overheid net evenveel kost (budgettair neutraal). De resultaten geven aan dat de uitkering een aanzienlijke monetaire verbetering inhoudt voor thuiszorgers met jonge kinderen. Verder zouden vooral kostwinnersgezinnen zonder kinderen inkomen verliezen bij de invoering van dit systeem, al stijgt hun armoederisico nauwelijks. Grote vooruitgang zou de maatregel dan weer betekenen voor de alleenstaande ouders, wiens armoederisico met een kwart zou afnemen.

1. Inleiding

In dit Bericht ontwikkelen we het idee van een alternatieve kinderopvanguitkering die de keuzevrijheid van ouders bevordert op het vlak van de combinatie gezin en werk. Gedurende de laatste decennia hebben de Westerse welvaartsstaten in hun sociale bescherming nieuwe instrumenten ontwikkeld om werk en gezin beter met elkaar te verzoenen, zoals kinderopvangdiensten en loopbaanonderbreking voor ouders. De rationale voor deze nieuwe instrumenten is tweevoudig. Ten eerste zijn er de meer recente maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de toename in tweeverdienerschap met nieuwe vragen voor sociale ondersteuning. Ten tweede zijn er de algemeen verspreide ideeën over het maatschappelijk belang van werk. Activering (in de zin van een maximalisering van de tewerkstellingsgraad) is een hoeksteen van hedendaags sociaal beleid geworden. Het zou enerzijds het individueel welbevinden bevorderen, en anderzijds macro-economische doelstellingen ondersteunen zoals het budgettair evenwicht in onze vergrijzende samenlevingen (Lewis en Giullari 2005). De aan- en ontmoedigende effecten van deze instrumenten zijn echter niet a priori duidelijk. Zij

hangen af van effectieve participatie in kinderopvang diensten en programma's van loopbaanonderbreking, welke op hun beurt sterk afhankelijk zijn van de mate van publieke financiering en van de maatschappelijke context (bv. dominante waarden inzake ouderschap en werkpraktijken).

Deze combinatiemaatregelen enten zich op het meer traditionele gezinsbeleid. Kinderbijslagen en belastingvoordelen voor kinderen werden decennia geleden ontworpen om gezinnen te compenseren voor de extra kosten verbonden aan het opvoeden van kinderen. De theoretische grondslag van deze (veelal) universele uitkeringen situeert zich in de gedachte van positieve externaliteiten. Kinderen betekenen een meerwaarde voor de samenleving die de individuele waardering van ouders overstijgt, en dus zouden samenlevingen, als ze willen overleven, volwassenen moeten aanmoedigen om te investeren in het opvoeden van kinderen. Op die manier bevorderen deze uitkeringen de horizontale gelijkheid tussen gezinnen met en gezinnen zonder kinderen. Dit algemene idee heeft zich in de praktijk in verschillende stelsels vertaald. Sommige landen zijn duidelijk pro-natalistisch met voordelen die toenemen naarmate de rang van het kind stijgt (bv. Frankrijk, België), terwijl andere stelsels nauwer aansluiten bij de feitelijke monetaire kost, en daarom schaalvoordelen en leeftijdssupplementen inbouwen (bv. het Verenigd Koninkrijk).

We kennen echter geen enkel land waarin de ouderlijke verantwoordelijkheden voor kinderopvang volledig worden weergegeven op een keuzevrije manier. Enerzijds weerspiegelen de meeste kind-gerelateerde maatregelen enkel de monetaire kant van het opvoeden. Anderzijds zijn de bestaande compensatiemaatregelen nauw verbonden met de arbeidsmarkt, en worden ouders gecompenseerd voor het inkomensverlies gedurende hun afwezigheid van de arbeidsmarkt. Alternatieven voor dit laatste zijn compensaties voor ouders die thuis blijven (bv. Noorwegen¹, Finland en Frankrijk). Deze zijn afhankelijk van de ouderlijke voorziening van zorg, en zijn dus ook verbonden met een specifieke keuze van de ouders.

In dit artikel stellen we een compensatiemechanisme voor dat duidelijk meer geground is in de zorgbehoeften van kinderen en dat echt universeel is. We ontwikkelen het idee van een uitkering die voortvloeit uit (sociaal aanvaarde) kinderopvangstijd. Deze uitkering reflecteert de effectieve zorgtijd die besteed wordt aan kinderen. Aangezien deze (buitenschoolse) zorgtijd sterk daalt met de leeftijd van het kind, volgt de uitkering een aansluitend patroon. Op deze manier worden hedendaagse zorgpraktijken gevolgd, maar worden de ontmoedigingen op het vlak van tewerkstelling vermeden.

Eerst bespreken we de theoretische basis van ons voorstel, met verwijzing naar o.m. de ideeën van sociale rechtvaardigheid van Sen (1985, 1999) en Nussbaum (2005), zoals toegepast op kinderopvang door Bojer (2005, 2006) en op 'gender balancing' door Lewis en Guillari (2005). Vervolgens testen we de toepasbaarheid van ons idee uit door de invoering van een dergelijke zorguitkering te simuleren voor Belgische ouders en de verdelingsuitkomsten te schatten. De laatste sectie levert het besluit.

---

¹ In het Noorse geval is het beslissingscriterium of ouders gesubsidieerde opvang gebruiken of niet. Daardoor brengt het gebruik van informele zorg of zelfs formele, maar niet-gesubsidieerde zorg het recht niet in gevaar.

2. Een geldelijke compensatie voor kindertijd: theoretische beschouwingen

In deze theoretische discussie van onze tijdsgelateerde uitkering willen we nadenken over de twee centrale principes waarop ons voorstel is gebaseerd: ‘werkelijke’ keuzevrijheid en een sociaal referentiekader voor tijdsgebruik.

Werkelijke keuzevrijheid is een idee dat onophoudelijk voer voor intellectuele discussies biedt. Er is algemene overeenstemming over het feit dat individuele vrijheid cruciaal is voor menselijke ontwikkeling en welzijn. Dit is zeker het geval in Westerse welvaartsstaten, waar individuele autonomie een maatschappelijke kernwaarde is. Historisch is het idee geworteld in een lange filosofische traditie (voor een overzicht, zie bv. Robeyns, 2005; Sen, 1999). Sen’s ‘*capabilities*’ benadering is een recente exponent van deze traditie. Sen verbindt dit met verdelende rechtvaardigheid en beoogt de “uitbreiding van de *capabilities* van personen zodat zij het leven kunnen leiden dat zij waardevol achten. Deze *capabilities* kunnen enerzijds gestimuleerd worden door overheidsbeleid, maar anderzijds kan ook de richting van dit beleid beïnvloed worden door het effectieve gebruik van participatieve *capabilities* door de leden van de samenleving. Sen concludeert hieruit dat het succes van een samenleving in de eerste plaats afgeleid moet worden uit de effectieve keuzevrijheid die haar leden genieten (Sen, 1999; p.18).

Eén van de centrale ideeën van deze stelling is het begrip handelingsvrijheid (*agency freedom*). Daarmee bedoelt Sen dat het een persoon vrij staat om te doen en na te streven wat zij of hij van belang acht. Deze zelfbeschikking is wezenlijk verbonden met de persoonlijke invulling van levensdoelen, het persoonlijk aanvoelen van verplichtingen en bedoelingen en – in de ruimste zin- met de persoonlijke ideeën van wat goed is. Belangrijk is ook in te zien dat het bij deze benadering gaat om de persoonlijk als zinvol ervaren keuzes en handelingen, zelfs als die voor een buitenstaander nadelig lijken voor de betrokkene (Sen 1985; 204, 206).

Sociologisch en economisch onderzoek leert echter dat de keuzemogelijkheden van individuen belangrijke beperkingen kennen. Om te beginnen zijn mensen slechts mensen door hun relatie met andere mensen. Dat maakt dat hun keuzemogelijkheden bepaald worden door normen en waarden van de gemeenschappen waartoe ze behoren en/of waarin ze gesocialiseerd zijn. Bovendien worden de keuzemogelijkheden beperkt door materiële beperkingen (onder andere bepaald door de keuzes van andere individuen) die de verwezenlijking van de onbeperkte menselijke aspiraties flink kunnen hinderen. Het huidige maatschappelijke debat gaat hierdoor vaak over de mate van keuzevrijheid die Westerse burgers werkelijk hebben. Optimisten minimaliseren de impact van sociale druk, terwijl pessimisten geneigd zijn individuen te bekijken als zwakke elementen in een allesoverheersende macro-structuur.

De gelijktijdige erkenning van keuzevrijheid als ideaal en de vele beperkingen van de werkelijkheid leidde tot een wetenschapsgebied dat beleidsmaatregelen op hun impliciete dwang nagaat en beleidsverbeteringen voorstelt die hinderpalen voor vrije keuze opruimen.

Ons voorstel past in deze intellectuele onderneming en pakt een vaak voorkomend gebrek van inkomensbelasting aan dat al in 2001 door Apps en Rees werd gesignaleerd. Deze auteurs beargumenteerden dat het hedendaagse denken over de kostprijs van kinderen en, meer bepaald, de compensatie ervan in belasting- en sociale zekerheidsstelsels grotendeels gericht is op de consumptiekosten die kinderen met zich meebrengen. Uit onderzoek is intussen echter overduidelijk gebleken dat de tijd die kinderen aan ouders kosten, een minstens even belangrijk kostenelement vertegenwoordigt.² Bovendien wordt deze tijdskost heel ongelijk verdeeld over de bevolking (b.v. vrouwen eerder dan mannen, eenverdienersgezinnen meer dan tweeverdienersgezinnen).³ Het ontbreken van tijdsgerelateerde maatregelen in de inkomstenbelasting leidt hierdoor tot een ongelijke behandeling van ouders.

Lewis en Guillari (2005) merken daarbij op dat dit tekort van het belasting- en uitkeringstelsel vooral vrouwen treft en dus bijdraagt tot de genderongelijkheid van het huidige beleid. Zij stellen dat ‘zorgen’ een essentieel onderdeel is van de menselijke identiteit, vooral, maar niet uitsluitend, voor vrouwen. Daaruit vloeit voort dat individuen het volste recht hebben om te verwachten dat hun keuzemogelijkheden hen toelaten zorgtaken op te nemen (of niet op te nemen). Lewis en Guillari roepen politici dan ook op om dit element van keuzevrijheid te waarborgen, al erkennen ze ook meteen dat de realisatie ervan moet afgewogen worden tegen andere belangrijke maatschappelijke doelstellingen zoals een houdbare pensioenlast. Desalniettemin houden de auteurs vol dat ‘echte’ keuzevrijheid met betrekking tot zorg niet kan gerealiseerd worden zonder een herwaardering van individuele zorginspanningen. In hun artikel leggen Lewis en Guillari (2005) in detail uit hoe sterk het huidige gezins- en genderbeleid gericht is op de veralgemening van betaalde arbeid (en, daaraan verbonden, de individuele verwerving van inkomen), wat in feite leidt tot een devaluatie van andere types menselijke activiteiten, met zorgarbeid als een typisch voorbeeld.

In dit Bericht ontwikkelen we een beleidsvoorstel dat de bovenstaande argumenten in de praktijk omzet. We richten onze aandacht op de genoemde tekortkomingen van het belastingstelsel en stellen een compensatie voor zorginspanningen voor. Om de keuzevrijheid te waarborgen vermijden we echter beleid dat onmiddellijk verbonden is met de keuzes die ouders maken. Ons voorstel is dus niet gebaseerd op de mengeling van ouderlijke en niet-ouderlijke zorg die elk kind geniet. In de plaats daarvan passen we een idee toe van Bojer (2006). We hanteren het maatschappelijk aanvaard gedrag als maatstaf voor de zorguitkering.

Bojer (2006) past de *capability* benadering van Sen toe en beargumenteert dat ouders in functie van sociale inclusie zorginspanningen moeten leveren voor hun kinderen. De samenleving hangt af van de opvoeding van haar toekomstige burgers en ontwikkelt daarom een systeem van sociaal afgedwongen verwachtingen (normen en waarden) om ervoor te zorgen dat de toekomstige burgers goed verzorgd worden. Dit systeem leidt ertoe dat ouders door het krijgen van kinderen beperkt worden in hun tijdsbesteding, waardoor ze niet langer in staat zijn om hun maximaal inkomen te realiseren.⁴ Ouders worden, met andere woorden,

---

² Zie voor Europese voorbeelden: Gustafsson and Kjulin (1994) en Sousa Poza et al. (2001).

³ Zie Minnen and Glorieux (2004) voor Vlaanderen of Bittman and Wajzman (2000) voor internationale bevindingen.

⁴ Hier begrepen als Becker's 'full income' (1991), het geldelijk inkomen dat iemand zou verwerven wanneer hij of zij de totale beschikbare tijd zou gebruiken voor marktarbeid.

geconfronteerd met een bijkomende beperking van hun keuzevrijheid omwille van de sociale verwachtingen die de opvoeding van hun kinderen met zich meebrengt. Het staat ouders natuurlijk vrij een eigen mengeling van ouderlijke zorgtijd en kinderopvang te kiezen, maar de beide opties beperken hun inkomen, ofwel door tijd die ze niet aan marktarbeid besteden ofwel door kinderopvangkosten.

Voor Bojer (2006) volgt uit deze gedachtengang echter niet dat omvang van de vrijheidsbeperking afgeleid kan worden uit de effectieve keuze die de ouders gemaakt hebben. In navolging van Sen stelt ze voor om via een democratisch proces te komen tot een sociaal aanvaarde hoeveelheid zorginspanning. Ouders krijgen op die manier een aanspraak op zorgtijd ('*entitlement*') toegewezen die afhangt van de heersende maatschappelijke normen. In praktijk zullen de meeste ouders meer of minder tijd besteden aan hun kinderen dan deze norm, maar dat is dan hun persoonlijke beslissing en ze kunnen geen compensatie verwachten voor een mogelijk grotere inspanning.⁵

Wij ontwikkelen hierna een systeem dat de sociaal aanvaarde kindertijd opneemt in het gezinsinkomen. Het uitkeringsbedrag hangt af van het aantal en de leeftijd van de kinderen. De zorgtjduitkering is echter niet verbonden aan de keuze tussen eigen of aangekochte zorg omdat enkel de totale zorginspanning telt. De optimale verdeling tussen deze opties laten we over aan de ouder(s), die wellicht een beslissing zullen nemen op basis van hun voorkeuren en de relatieve kostprijs van de alternatieven.⁶

Het gebruik van een sociale norm heeft verschillende voordelen. Om te beginnen zorgt het gebruik van het aantal en de leeftijd van de kinderen voor een relatief eenvoudige basis voor de administratieve verwezenlijking van de maatregel. Ten tweede levert de norm een duidelijke maatschappelijke verantwoording op. Alle kinderen worden immers gelijk behandeld, dat wil zeggen zonder onderscheid naargelang de keuzes die ouders gemaakt hebben.⁷ In de plaats daarvan weerspiegelt de uitkering het gedrag van de meerderheid van de ouders, waardoor een systeem ontstaat met beperkte, maar duidelijk gedefinieerde variatie.

---

⁵ Monetair gezien is er geen sanctie voor 'onderpresteren', maar sociologen zullen betogen dat de samenleving beschikt over een heel arsenaal aan sanctioneringsmechanismen die afwijkingen van de norm aangeven.

⁶ De uitkering zelf houdt geen rekening met alternativiteitskosten. Eén van de meest onderzochte voorbeelden hiervan zijn de alternativiteitskosten van betaalde tewerkstelling versus niet-tewerkstelling voor de tweede 'kostwinner' in het gezin, wanneer men de kosten van formele kinderopvang en mogelijke financiële compensaties voor huismoederschap mee in rekening neemt. Vermits uurlonen afhankelijk zijn van allerlei factoren (zoals het type job), verschillen de alternativiteitskosten van een (gedeeltelijke) terugtrekking uit de arbeidsmarkt van persoon tot persoon. Een compensatie voor dit kenmerk van de loonverdeling gaat echter het bestek van dit Bericht te buiten, omdat we hier in de eerste plaats bekommerd zijn om een universele waardering voor kindertzorginspanningen. Bovendien zal blijken uit de simulaties dat het uiteindelijk voorgestelde bedrag van de uitkering veel lager ligt dan het minimumloon (als indicatie van het laagst mogelijke reservatieloon), waardoor een substantiële inkringing van het arbeidsaanbod omwille van de uitkering eerder onwaarschijnlijk lijkt. Natuurlijk dienen mogelijke interacties met andere uitkeringen goed onderzocht worden, vooraleer de voorgestelde uitkering ook effectief wordt ingevoerd. Ook werkloosheidsvallen bij bepaalde gezinstypes verdienen nader onderzoek. Verder in het Bericht gaan we nog meer uitgebreid in op de te verwachten arbeidsaanbodeffecten.

⁷ Strikt genomen is ook het kinderaantal een keuzevariabele, maar het effect van een gezinsuitbreidingsbeslissing is verre van onmiddellijk.

Een belangrijk gevolg hiervan is dat de voorgestelde zorgtjduitkering geen eenzijdige stimuli inhoudt. Enerzijds biedt de uitkering een compensatie voor de zorgtijd die kinderen nodig hebben. Anderzijds volgt ze de huidige sociale praktijk waarbij de zorgtijd sterk samenhangt met de leeftijd van het kind. We zullen hierna tonen hoe de ouderlijke zorgtijd inkrimpt wanneer kinderen ouder worden. Deze vermindering doorheen de tijd zorgt voor een dalend patroon in onze zorguitkering. Daarmee introduceren we meteen ook een geleidelijk toenemende stimulans voor ouders om hun arbeidsmarktbetrokkenheid te vergroten, waarmee onze zorgtjduitkering aansluit bij andere maatschappelijke doelstellingen zoals het maximaliseren van de tewerkstellingsgraad. Kortom, ons stelsel zet ouders ertoe aan om hun band met de arbeidsmarkt niet geheel los te laten, terwijl het waarde hecht aan de kindertzorgtijd, een activiteit die op dit moment ondergewaardeerd en sterk gendergekleurd is.

3. Een geldelijke compensatie voor kindertzorgtijd: micro-simulatie voor België

We diepen dit idee verder uit met een praktisch voorbeeld voor België. We starten met een korte bespreking van de huidige zorgcontext in België, die de huidige structuur van geldelijke stimuli (fiscaal en parafiscaal) weergeeft. Daarna tonen we hoe de zorgtijd verdeeld is over de populatie ouders en hoe we dit gebruiken als de basis voor de voorgestelde uitkering voor zorgtijd. De voorgestelde uitkering wordt dan gesimuleerd ter vervanging van de bestaande zorgtijd-gerelateerde maatregelen die de keuzevrijheid belemmeren, op een manier die in totaal budgetneutraal is. Tenslotte stellen we de mogelijke verdelingsuitkomsten voor die voortvloeien uit deze uitkering.

3.1. De huidige zorgcontext: beleidsmaatregelen en gedrag

De Belgische situatie is een prima voorbeeld van de hybride systemen die we aanhaalden in de inleiding van dit artikel. In 1988 voerde de Belgische overheid individuele heffing in de personenbelasting in om het systeem aan te passen aan de nieuwe realiteit van tweeverdienerschap. Samen met deze geïndividualiseerde belastingregels werd ook het huwelijksquotiënt ingevoerd om te vermijden dat de kostwinnersgezinnen zouden verliezen ten gevolge van dit nieuwe mechanisme. Het 'hewelijksquotiënt' betekent dat bij eeninkomenskoppels een deel van het beroepsinkomen van de verdienende partner wordt overgedragen naar de niet-verdienende partner, waarna beide partners individueel worden belast. De overdracht is beperkt tot 30% van het totaal beroepsinkomen van beide partners en tot een maximum bedrag van €8.030 (aanslagjaar 2004). Ten gevolge van de progressieve belastingvoeten wordt dit overgedragen bedrag nu belast aan een lagere belastingvoet. Het systeem geldt ook voor tweeverdieners waarvan een van beide partners een inkomen heeft dat lager is dan €8.030 en wiens inkomsten niet hoger zijn dan 30% van het totaal beroepsinkomen van het gezin.

In onze huidige samenleving kan men de legitimiteit van het huwelijksquotiënt in vraag stellen. Oorspronkelijk was het systeem bedoeld om de neutraliteit te bewaken in de keuze

tussen een- en tweeverdienerschap bij koppels. Met de groeiende tewerkstellingsgraad van moeders evolueert het systeem echter meer en meer naar een subsidie voor de oudere cohorten voor hun vroegere kinderopvang, in plaats van een compensatie voor de zorginspanningen van de huidige generatie ouders (Verbist, 2002). Bovendien is de compensatie om thuis te blijven nauw verbonden met het inkomen van de werkende partner en biedt dit dus geen verzekering tegen inkomensverlies ten gevolge van een eventuele scheiding.

Sinds 1988 zijn er trouwens nieuwe maatregelen bijgekomen die de combinatie werk en zorg willen bevorderen. In eerste instantie betreft het directe subsidies voor kinderopvangvoorzieningen, aangevuld met een belastingvoordeel voor uitgaven voor kinderopvang en parallel een belastingvermindering voor wie geen gebruik maakt van formele kinderopvang. Daarnaast is er voor ouders de mogelijkheid om hun ouderschapsverlof te verlengen met loopbaanonderbrekingen van 1 à 5 jaar (afhankelijk van de CAO's).⁸ Zowel ouderschapsverlof als loopbaanonderbreking kan voltijds of deeltijds worden opgenomen.

Tenslotte genieten alle huishoudens met kinderen nog van drie belangrijke overheidsmaatregelen: kinderbijlagen, een (bijna) gratis schoolsysteem voor kinderen vanaf 2,5 jaar en een belastingvermindering voor kinderen ten laste.⁹ Kinderbijlagen nemen toe met de leeftijd van het kind en zijn rangprogressief, wat grote gezinnen bevoordeelt. Het onderwijssysteem is ook gericht op jonge kinderen, met vanuit international perspectief hoge inschrijvingscijfers voor de jongste kinderen: op 3 jaar volgen bijna alle kinderen kleuteronderwijs. Ook al is voltijds onderwijs pas algemeen vanaf de leeftijd van 5 jaar, toch betekent dit dat ouders een eerder beperkte periode moeten instaan voor voltijdse zorg, namelijk vanaf de leeftijd van 2 maanden (het einde van verplicht moederschapsverlof)¹⁰ tot 30 maanden (de vroegste instapleeftijd in kleuteronderwijs).¹¹

In België voorziet de overheid dus een mix aan maatregelen om ouders te helpen bij hun monetaire en tijdsgelateerde inspanningen die verbonden zijn met de opvoeding van kinderen. Een aantal van deze maatregelen zijn algemeen (bv. kinderbijslag), terwijl andere afhangen van de keuze van de ouders (bv. ouderschapsverlof). Het 'huwelijksquotiënt' is de enige maatregel die een levenslange compensatie voorziet voor de niet-verdienende partner, en kan aldus beschouwd worden als een overblijfsel uit de tijd waarin het kostwinnersmodel nog de norm was. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een belangrijk deel van deze maatregel wordt gebruikt door de ouder generaties. Bij jongere generaties geeft het huwelijksquotiënt een

---

⁸ Noteer dat het loopbaanonderbrekingsstelsel niet strikt verbonden is met zorgverantwoordelijkheden. Veel moeders gebruiken het om hun ouderschapsverlof te verlengen zonder de band met hun job te verliezen, maar bij mannen wordt het veel meer gebruikt bij het einde van de loopbaan (b.v. om deeltijds te gaan werken en zich al gedeeltelijk terug te trekken uit de arbeidsmarkt in aanloop op volledig pensioen).

⁹ De belastingvrijstelling voor afhankelijke kinderen wordt toegestaan aan de partner met het hoogste individuele inkomen, waardoor kostwinnersgezinnen en tweeverdienersgezinnen gelijk worden behandeld.

¹⁰ Het moederschapsverlof bestaat uit negen weken na de geboorte en zes weken voor de geboorte. Hiervan kunnen maximaal vijf weken worden overgeheveld naar de postnatale periode, waardoor die maximaal 14 weken lang wordt. De meeste moeders proberen deze transfer te benutten, maar of dit effectief lukt hangt af van het verloop van de zwangerschap.

¹¹ Kleuters kunnen slechts op zeven momenten toetreden tot het onderwijs (telkens na vakantieperiodes, één à twee maanden uit elkaar), waardoor de effectieve vroegste toetredleeftijd iets hoger ligt dan 30 maanden.

arbeidsontmoedigend beleidssignaal, dat haaks staat op het bijna veralgemeende tweeverdienersschap en op de activeringsdoctrine van het huidig beleid.

In het licht van de bevordering van werkelijke keuzevrijheid staan een aantal kenmerken van de huidige zorgmaatregelen in de weg van een gelijke behandeling van ouders ongeacht het zorgscenario dat ze verkozen. De mechanismen die compenseren voor de tijdsinzet (ouderschapsverlof en loopbaanonderbreking) zijn nauw verbonden met effectieve tewerkstelling en voorzien in relatief hoge vervangingsratio's. Deze looncompensatie vermindert echter met stijgend loon, aangezien het een forfaitair bedrag is. In veel gezinnen verschaft dit voor mannen een argument om niet of nauwelijks dit tijdelijk verlof op te nemen, omdat zij de belangrijkste inkomensverstrekkers van het gezin zijn en omdat bijgevolg hun inkomensverlies groter is dan dat van de vrouw¹². Bovendien blijkt men op de werkvloer mannen meer te ontmoedigen dan vrouwen om dit soort verlof op te nemen. Het huwelijksquotiënt biedt daarentegen een tijdscompensatie die niet verbonden is met de arbeidsmarkt. Enkel wie met een partner samenleeft kan er gebruik van maken, en dus discrimineert dit systeem eenoudergezinnen. Het systeem is in de praktijk ook niet gebonden aan feitelijke zorginspanningen, maar compenseert eerder voor een zorgrol. Voor ouder generaties is het een soort sociaal contract waar zij mee opgroeiden (het kostwinnersmodel), maar voor de jongere generaties is het eerder een belastingvoordeel dat niet meer in overeenstemming is met de wijze waarop zij omgaan met zorgtaken. Tenslotte, zelfs als we sociale waarden en normen buiten beschouwing laten, dan bestaat er weinig twijfel over dat de verzameling van werkelijke zorgopties ("*care capabilities set*") in België verschilt tussen mannen en vrouwen, en tussen alleenstaande ouders en koppels.

3.2. *Zorgtijd: het individuele versus het sociale*

Om een keuze-neutrale compensatie voor kinderopvang te bepalen werken we een maatstaf uit van kinderopvang die als sociaal noodzakelijk wordt beschouwd en die gerelateerd is aan de arbeidstijd die ouders opofferen om voor hun kinderen te zorgen. Dit betekent dat onze maatstaf twee elementen in beschouwing moet nemen: de potentiële werktijd waar ouders over beschikken en de tijd die nodig is om voor kinderen te zorgen, ofwel zelf ofwel via opvangdiensten.

Verskillende assumpties kunnen gebruikt worden om het aantal uren te bepalen die de potentiële werktijd van ouders weerspiegelt. In navolging van het 'full income' idee van Becker (1991) kan men ervoor kiezen om alle tijd die men niet slaapt in een week als referentie te nemen, en bv. 112 uren als referentietijd; dit veronderstelt 8 uren slaap per dag en 7 potentiële werkdagen per week.

Voor beleidsdoelen is het echter niet aangewezen om hoeveelheden tijd te gebruiken die sterk afwijken van wat men algemeen aanvaardt in de samenleving. Daarom gebruiken we de

---

¹² In dit verband willen we benadrukken dat beleid gericht op het verminderen van de loonkloof tussen mannen en vrouwen meer dan waarschijnlijk ook effecten zal hebben op de verdeling van zorgtaken tussen mannen en vrouwen.

verdeling van feitelijke uren gewerkt als een referentie voor onze schatting. We halen deze werktijden uit de Vlaamse Gezins- en Zorg Enquête (GEZO), die een wekelijks werkschema bevatte voor een representatieve groep ouders in Vlaanderen.

Als feitelijke schatting van de potentiële werktijd van de ouders kiezen we de tijd die vaders van een tweeverdienersgezin besteden aan betaalde arbeid. We kijken hiervoor niet naar vrouwen en eenverdienersgezinnen omdat zij problematische vertegenwoordigers zijn van “onbeperkt” arbeidsmarktgedrag. Een groot deel van moeders beperken hun betaald werk omwille van zorgverantwoordelijkheden, en dat maakt de verdeling van hun feitelijke werkuren niet geschikt voor ons doel. Evenzo geeft de werktijd van mannen in kostwinnersgezinnen de specifieke situatie van hun gezin weer (een niet-werkende echtgenote of eenouderschap), wat ook de verdeling van hun werkuren minder geschikt maakt als een schattingsbasis voor potentiële werktijd.

Tabel A.1 in Bijlage beschrijft de verdeling van de tijd die vaders aangeven te besteden aan betaald werk gedurende een random gekozen week buiten de gewone vakantieperiodes. Het is niet evident hoe men een sociale norm aangaande ‘potentiële werktijd’ uit deze tabel kan afleiden. Enerzijds willen we ‘potentiële’ werktijd in rekening brengen, waarbij de preferenties van de ouders zo ruim mogelijk in rekening worden gebracht. Anderzijds willen we expliciet meenemen waarvoor een samenleving wil compenseren, en dus de zorgtijd waarvoor een compensatie wordt voorzien te beperken tot een sociaal aanvaarde norm. We gebruiken als basisschatting van deze sociale norm de 90% waarde (60,0 uren); dit is een schatting van de potentiële werktijd die dicht in de buurt komt bij het idee van volledig inkomen, zij het beperkt tot sociaal bepaalde grenzen, namelijk 10% van de werkende mannen besteden in feite deze tijd (of meer) aan hun werk.¹³

In de praktijk zullen ouders bepalen hoeveel van hun potentiële werktijd ze feitelijk besteden aan kinderopvang, terwijl ze rekening houden met hun preferenties en hun materiële en immateriële beperkingen. De zorgnoden van hun kinderen spelen hierbij ongetwijfeld een belangrijke rol. Maar de samenleving neemt wel een belangrijk deel van deze zorgnoden op door het universele onderwijssysteem. Het betekent dat de ouders geen opvang voor hun kinderen moeten organiseren voor de volledige duur van hun potentiële werktijd, maar enkel voor de tijd die niet gedekt wordt door het schoolsysteem.

In Tabel A.2 in Bijlage tonen we de tijd die ouders opgeven als schooltijd in een week in het schooljaar 2004-2005 (interviewweek, geen vakantieperiode). De tabel geeft mooi de hoge inschrijvingsgraden weer voor kleuters in de kleuterscholen, die onderdeel zijn van het onderwijssysteem en volledig gesubsidieerd worden door de overheid. Voor de leeftijd van drie jaar is inschrijving bijna 100%. Voltijdse aanwezigheid volgt echter later en wordt quasi-universeel rond vijf jaar, d.i. één jaar voor het begin van het lager onderwijs, dat verplicht is.

---

¹³ Als alternatief en als ‘sensitivity test’ hebben we ook de mediaan (42,5 uur) gebruikt, wat ongeveer overeenkomt met een standaard voltijdse job in Vlaanderen. Omdat we uitgaan van een vast budget, veranderde er weinig aan de resultaten. Noteer dat we hierbij kozen voor de mediaan omdat het gemiddelde opwaarts vertekend is door een beperkt aantal ‘outliers’ (zoals de maximumwaarde getoond in de tabel, 167 uren per week, d.w.z. dag en nacht gedurende zeven dagen, op één uur na). De resultaten van deze oefening zijn beschikbaar bij de auteurs.

Natuurlijk geven de enquête resultaten in de tabel alle soorten schoolaanwezigheid in de observatieweek, en dus ook mogelijke afwezigheden omwille van bv. ziekte. Daarom zien we nulwaarden bij alle leeftijden, wat verklaart waarom de gemiddelde waarden systematisch onder de mediaan ligt. De tijdsregistratie maakt ook geen onderscheid tussen reguliere schoolaanwezigheid en opvang die scholen voorzien voor en na schooltijd. Terwijl de eerste vorm universeel en kosteloos is voor de ouders, wordt de tweede enkel gebruikt door een minderheid van de ouders (en de kinderen) en betalen ouders hiervoor als een soort van formele kinderopvang.

Om meetfouten te vermijden stellen we daarom voor om de afgeronde cijfers in de laatste kolom van Tabel A.2 te gebruiken als een schatting van universele opvang die het Belgische schoolsysteem biedt. Dit cijfers verzoent de kenmerken van het Belgische schoolsysteem met de hierboven geobserveerde resultaten van de enquête.

Tenslotte trekken we de tijd die het kind op school doorbrengt af van de potentiële werktijd van de ouders¹⁴ en we tellen de resterende tijd voor alle kinderen jonger dan 13 op gezinsniveau samen. Aldus verkrijgen we het aantal kinderopvanguren in de volgende tabel.

Tabel 1. Sociaal aanvaarde kindertijd (uren) per gezin in een gemiddelde maand, volgens leeftijd van het jongste kind en aantal kinderen in het gezin.

leeftijd jongste kind		aantal kinderen < 13				Total
		1	2	3	4+	
jonger dan 3	Proportie met kinderen < 13	14%	14%	5%	2%	36%
	Schatting sociaal aanvaarde uren kindertijd	255	449	592	866	413
3 en ouder	Proportie met kinderen < 13	37%	22%	4%	1%	64%
	Schatting sociaal aanvaarde uren kindertijd	162	326	464	683	248
Totaal	Proportie met kinderen < 13	51%	36%	10%	3%	100%
	Schatting sociaal aanvaarde uren kindertijd	188	374	535	797	306

Bron: EU-SILC, 2004.

Kortom, we bepalen de sociaal aanvaardbare kindertijd als het totaal aantal uren kinderopvang die ouders moeten voorzien binnen een realistische periode van keuze tussen werk en zelf uitgevoerde zorg. Voor voorschoolse kinderen is dit aantal gelijk aan een typische voltijdse werkweek. Voor kinderen op school krijgen we echter een kleiner aantal, aangezien we de normale schooltijd aftrekken van de werkweek; tijdens de normale schooltijd wordt de zorg voor kinderen immers overgedragen aan een door de overheid georganiseerde en betaalde instantie, namelijk scholen. Bovendien hebben we de tijdshoeveelheden opgeteld voor alle kinderen in het gezin, wat overeenstemt met een volledige uitbesteding van de

¹⁴ We maken hierbij abstractie van het feit dat in de werkelijkheid de werkuren van sommige ouders kunnen afwijken van de schooluren (d.w.z. elkaar niet volledig overlappen).

sociaal aanvaarde kindertijd en de assumptie dat er geen schaalvoordelen optreden in het ouderlijk tijdsgebruik. Deze assumptie gaat alleen op als ouders kiezen voor de hoekoplossing van voltijds (dubbele) tewerkstelling. Onze resultaten in Tabel 1 geven echter aan dat er in de praktijk geen strikt lineaire toenames zijn met het aantal kinderen. Dit is eenvoudig te verklaren door het feit dat grotere gezinnen vaak voorschoolse en schoolse kinderen tellen, waardoor ook het temperend leeftijdseffect een rol speelt (zie ook Tabel A.2).

3.3. Toekennen van de uitkering: alternatieven en budgetten

Voor de simulatie van de financiële gevolgen van de invoering van onze zorgtjduitkering op het gezinsinkomen veronderstellen we budgetneutraliteit. Om deze uitkering te financieren schaffen we de belastingvermindering voor kinderopvangkosten af, alsook de extra belastingvrije som voor kinderen die geen opvangdiensten gebruiken, de directe subsidies aan de opvangdiensten, het ‘huwelijksquotiënt’ en de voetoverheveling.

De meest evidente afschaffing betreft het ‘huwelijksquotiënt’.¹⁵ Zoals reeds gezegd wordt dit systeem vooral gebruikt door oudere gepensioneerde koppels, waarvan één van de partners vaak geen eigen pensioenrechten heeft opgebouwd. Een volledige en niet-gedifferentieerde afschaffing van het huwelijksquotiënt zou daarom vooral gepensioneerden¹⁶ treffen, die hun gedrag niet meer kunnen aanpassen aan de veranderde beleidsregels. Zij hebben eigenlijk geleefd volgens een bepaald sociaal contract en het lijkt rechtvaardig om de keuzes die op basis daarvan gemaakt zijn te honoreren. Afschaffing van het huwelijksquotiënt kan men beschouwen als de laatste stap in de individualisering van de personenbelasting, die werd ingevoerd met de twee laatste grote belastinghervormingen (1988 en 2001). Daarom simuleren we enkel de afschaffing van het ‘huwelijksquotiënt’ voor individuen jonger dan 50.

Een tweede deel van de simulatie is gericht op de bestaande compensaties voor het feitelijk gebruik van opvangdiensten. Als we keuzevrijheid willen bevorderen, dan moeten alle gezinnen met kinderen gelijk behandeld worden, onafhankelijk van hun arbeidsmarktgedrag of het gebruik van opvangdiensten. Daarom schaffen we in onze simulatie ook de belastingvermindering voor kinderopvangkosten en de directe subsidies voor de opvangdiensten af. Het Belgische inkomensbelastingstelsel bevat een belastingvermindering voor uitgaven voor kinderopvang. Dit betekent dat het belastbaar inkomen van de fiscale eenheid wordt verminderd met wat het gezin heeft betaald aan de opvangdienst, met een

---

¹⁵ Bovendien, maar in dezelfde lijn, schaffen we ook de voetoverheveling tussen partners af. Deze regel houdt in dat, wanneer één partner te weinig inkomen heeft om volledig te genieten van zijn of haar belastingvrije som, het niet gebruikte deel ervan wordt overgedragen naar de tweede partner en aan de belastingvrije som van deze laatste wordt toegevoegd. Deze regeling die nauw verbonden is met het systeem van huwelijksquotiënt, heeft slechts een beperkt effect in het huidige stelsel. Als we echter het huwelijksquotiënt zouden afschaffen zondermeer, dan zou de voetoverheveling voor veel meer gezinnen in werking treden en een soortgelijk effect sorteren.

¹⁶ Dit bleek ook wanneer we dit scenario simuleerden. Terwijl het beschikbare budget bij een volledige afschaffing meer dan verdubbelde in vergelijking met een afschaffing beperkt tot personen jonger dan 50, stegen de armoedecijfers voor alle leeftijdsgroepen ouder dan 50 aanzienlijk.

maximum van € 11.20 per dag per kind jonger dan 3.¹⁷ Gezinnen die geen kinderopvang aftrekken hebben recht op een forfaitaire verhoging van de belastingvrije som €480 voor elk kind jonger dan 3. Naast maatregelen in het fiscale domein betrekken we ook de directe subsidies voor opvangvoorzieningen in ons hervormingsvoorstel. Deze subsidies zijn duidelijk selectief, aangezien zij enkel ten goede komen aan gezinnen die effectief gebruiken maken van deze opvangdiensten.¹⁸ Eerdere analyses van Ghysels en Van Lancker (2009) voor Vlaanderen tonen dat het gebruik van kinderopvangdiensten nauw samenhangt met de werkstatus van de moeder. Omwille van de correlatie tussen tewerkstelling en inkomen is het gebruik van formele kinderopvang en dus ook het voordeel van de ermee verbonden overheidssubsidies niet gelijk verdeeld over de bevolking. Vooral de laagste 20% van gezinnen met kinderen jonger dan drie genieten duidelijk minder van publieke middelen voor kinderopvang dan andere groepen in de samenleving.

Afschaffing van het huwelijksquotiënt en van de voetoverheveling voor gehuwden zou €887.1 miljoen opbrengen, terwijl de opbrengst van de afschaffing van de belastingvermindering voor kinderopvang en de extra belastingvrije som voor jonge kinderen meer bescheiden is met ongeveer €42.3 miljoen. De afschaffing van de directe subsidies voor kinderopvangdiensten zou een budget van €208.8 miljoen opleveren. Dit betekent dat het totale budget dat men kan besteden aan de zorgtjduitkering €1.138 miljard bedraagt.

Dit budget wordt verdeeld over gezinnen met kinderen volgens hun sociaal aanvaarde hoeveelheid kindzorgtijd in het gezin, berekend als het verschil tussen aantal uren werk per week en de tijd die het kind op school doorbrengt (zie Tabel 1). Op uurbasis leidt dit tot een luttele €0.30 per uur per kind. Tabel 2 toont echter dat de jaarlijkse totalen niet verwaarloosbaar zijn in vergelijking met twee universele cash transfers voor kinderen. Een gezin met twee kleine kinderen (1 en 3 jaar) krijgt bijvoorbeeld een bijkomende zorguitkering die 63% van de huidige kinderbijslag bedraagt. Voor gezinnen met oudere kinderen doet de leeftijdsstructuur de balans omslaan tussen de alternatieve maatregelen: als de twee kinderen 6 en 8 jaar oud zijn, dan bedraagt de jaarlijkse zorgtjduitkering nog 41% van de huidige kinderbijslag¹⁹. Dit volgt uit de tegengestelde leeftijdsstructuur in de maatregelen. Daar waar de zorgtjduitkering afneemt met de leeftijd van het kind, is het omgekeerde waar voor de Belgische kinderbijslag, en dus neemt de kloof tussen beide maatregelen toe met de leeftijd van het kind. Deze twee voorbeelden houden echter nog geen rekening met de afschaffing van het huwelijksquotiënt. Netto vergelijkingen en evaluaties vormen het thema van de volgende sectie.

---

¹⁷ In 2006 werd deze maatregel uitgebreid tot alle kinderen jonger dan 13. Omdat de simulaties betrekking hebben op het belastingjaar 2004, hebben we besloten het bij het oorspronkelijke stelsel te houden.

¹⁸ Jaarverslagen van Kind en Gezin en ONE geven aan dat zij einde 2004 samen 65557 plaatsen subsidieerden en bovendien toezicht hielden over nog eens 31760 niet-gesubsidieerde plaatsen. Dit betekent dat in totaal 67% van de kinderopvangplaatsen van subsidiëring genoten (die niet-gesubsidieerden kunnen eventueel genieten van kleine vergoedingen voor specifieke items zoals training, maar hun operationele uitgaven worden volledig gedekt met ouderbijdragen).

¹⁹ In dit scenario gebruiken als voorbeeld een huishouden met een jongste kind ouder dan 3 en dus gaan we uit van 326 kindzorguren per maand zoals in tabel 3.

Tabel 2. Vergelijking van de voorgestelde zorgtjduitkering met bestaande vergoedingen voor kindgerelateerde uitgaven (selectie gezinstypes)

Jaarlijkse totaal (netto bedragen)	Gezin met kinderen tussen 1 en 3	Gezin met kinderen tussen 6 en 8
	jaar	jaar
Voorgestelde zorguitkering	1605.00 €	1236.00 €
Huidige kinderbijslag	2533.08 €	2996.64 €
Huidige belastingvermindering voor kinderen	803.50 €	803.50 €

Bron: EU-SILC, 2004.

3.4. Toekenning van de uitkering: verdelingsuitkomsten

In tabel 3 tonen we het gesimuleerde effect van de invoering van onze beleidshervorming volgens gezinstype. We differentiëren tussen verschillende gezinssamenstellingen, omdat de verschillende aspecten van ons beleidsvoorstel wellicht andere gezinstypes begunstigen of benadelen. De algemene armoedecijfers blijven stabiel. De grote meerderheid van individuen die in een gezin met kinderen leven gaan erop vooruit, terwijl een vierde van de individuen in een gezin zonder kinderen hun beschikbaar inkomen zien dalen na de invoering van de zorgtjduitkering. Globaal gaat 28% van de bevolking erop vooruit in dit voorstel, terwijl 25% verliest.

Als we gezinnen met kinderen meer in detail bekijken, valt op dat eenoudergezinnen bijna allemaal tot de ‘winnaars’ behoren, wat ook geldt voor tweeverdieners. Bij kostwinnersgezinnen is het effect meer gemengd. Ongeveer 42% van de individuen die in een eenverdienersgezin wonen, zou inkomen winnen bij de invoering van de zorgtjduitkering, terwijl 52% zou verliezen. Dat is niet onverwacht, omdat het gros van het budget dat we in de simulatie gebruiken afkomstig is van de afschaffing van het huwelijksquotiënt, dat net kostwinnersgezinnen een voordeel toekent in vergelijking met tweeverdieners. Ook alleenstaande ouders waren te verwachten begunstigden, want zij puren geen enkel voordeel uit het huwelijksquotiënt omdat ze geen partner hebben om inkomen mee te delen. Onze simulaties tonen aan dat het huidig voordeel uit het huwelijksquotiënt voor ongeveer de helft van de leden van kostwinnersgezinnen groter is dan hetgeen de zorgtjduitkering hen zou opleveren. Het ligt misschien minder voor de hand op te merken dat voor de meerderheid van de tweeverdieners (die op dit moment de grootste gebruikers van kinderopvangvoorzieningen zijn) de zorgtjduitkering netto meer zal opleveren dan het voordeel dat ze nu halen uit de directe en indirecte subsidiëring van de kinderopvang.

Tabel 3. Impact op inkomen voor verschillende bevolkingsgroepen.

	Aandeel	Armoederatio		Winnaar of verliezer?	
		Huidig stelsel	Gesimuleerd alternatief	Winnaar	Verliezer
Totale bevolking	100%	11.5%	11.7%	28%	25%
Individuele in gezinnen zonder kinderen	59%	12.8%	13.5%	0%	27%
Individuele in gezinnen met kinderen	41%	9.2%	8.5%	74%	23%
Eenoudergezinnen	5.8%	22%	15%	93%	5%
Tweeverdieners	21%	2%	2%	88%	10%
Eenverdieners	13%	16%	17%	42%	52%

N = 12934

Armoederatio's werden berekend volgens de standaard EU-methodologie, en drukken het percentage individuen uit dat leeft in een huishouden met een equivalent beschikbaar gezinsinkomen lager dan 60% van de mediaanwaarde van het betrokken land.

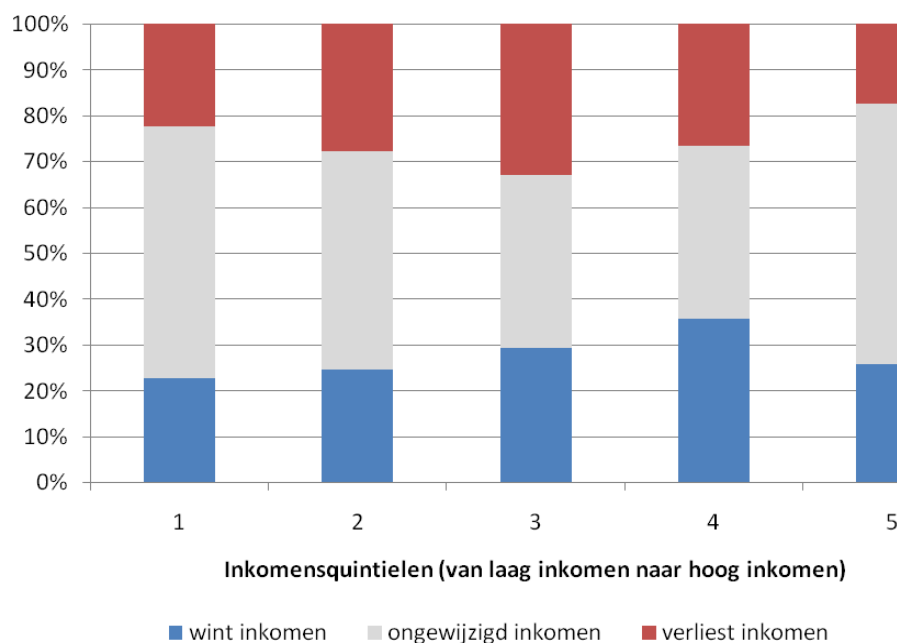
Bron: EU-SILC, 2004.

Dit alles betekent dat de voorgestelde hervorming een belangrijke horizontale herverdeling met zich meebrengt (vooral van kostwinnersgezinnen naar gezinnen met kinderen). Dat vertaalt zich echter niet in even eenduidige aanwijzingen van verticale herverdeling. Het armoedepercentage bij kostwinners stijgt immers nauwelijks, terwijl de positieve impact voor alleenstaande ouders erg duidelijk is, met een daling van de armoedegraad van 22 naar 15%.

De volgende grafiek en tabel geven meer details over de verticale herverdeling. Grafiek 1 toont de verdeling van winnaars en verliezers naar inkomenskintiel. Een groot gedeelte van de bevolking ondervindt geen gevolgen van de herverdeling (grijze blokjes), omdat deze individuen leven in gezinnen zonder kinderen en geen gebruik maken van het huwelijksquotiënt. De verdeling van de relatieve winnaars (blauwe blokjes) neigt iets meer naar rechts dan de verdeling van de relatieve verliezers (rode blokjes), wat suggereert dat gezinnen met hoge inkomens in het algemeen meer kans hebben om tot de winnaars van de hervorming te behoren dan gezinnen met relatief lage inkomens.

Grafiek 1. Verdeling van winnaars en verliezers per inkomenskwintiel (individuen in België, 2004).

Bron: EU-SILC, 2004.

Tabel 4 geeft nog bijkomende details. De eerste kolom weerspiegelt de gemiddelde verandering van het jaarlijks beschikbaar inkomen van individuen. Gemiddeld verliezen individuen uit het onderste inkomenskwintiel een zeer klein bedrag terwijl individuen uit de hogere inkomensgroepen een beetje winnen. Dat neemt niet weg dat de bedragen voor alle inkomensgroepen zeer klein zijn, namelijk kleiner dan een half procent van hun oorspronkelijk netto beschikbaar jaarinkomen.

Tabel 4. Decompositie van de inkomensstromen achter de zorgtjduitkering, per inkomenskwintiel (individuen in België, 2004).

Inkomenskwintiel	Gem. verandering van het jaarlijks netto beschikbaar inkomen		Zorgtjduitkering	Verandering in jaarlijkse belasting	Inkomensverandering door de stijging van de te betalen kost van kinderopvangdiensten
	€	%			
1	-10.70	-0.08	190.09	-157.31	-42.77
2	-28.32	-0.24	232.00	-224.59	-35.63
3	-32.54	-0.24	218.89	-190.69	-60.63
4	66.47	0.36	235.13	-108.68	-59.90
5	54.04	0.21	162.07	-66.97	-39.48

Alle bedragen uitgedrukt in € zijn gestandaardiseerd volgens de 'gemodificeerde' OECD schaal.

Bron: EU-SILC, 2004.

De verdere kolommen van Tabel 4 ontlede deze kleine totale inkomensverandering in de onderliggende inkomensstromen. De zorgtjuiduitkering brengt voor elke groep een inkomensstijging met zich mee, die betaald wordt door twee inkomensdalingen: een stijging van de inkomstenbelasting (door de afschaffing van de belastingaftrek voor kinderopvang en van het huwelijksquotiënt) en een stijging van de private kostprijs van kinderopvangdiensten. Het is duidelijk dat deze drie elementen niet gelijk verdeeld zijn over de bevolking. In het hoogste en laagste kwintiel bevinden zich minder gezinnen met kinderen, waardoor deze inkomensgroepen gemiddeld minder kinderzorguitkeringen ontvangen dan de middengroepen. Een gelijkaardige demografische verklaring gaat op voor financieringskanalen, omdat de beide maatregelen (directe subsidiëring van kinderopvang en belastingverminderingen voor het gebruik van kinderopvangdiensten) vanzelfsprekend samenhangen met de aanwezigheid van kinderen. Omwille van de ingewikkelde allocatieregels van deze maatregelen, is het patroon van de twee laatste kolommen van Tabel 4 geen eenvoudig doorslagje van de verdeling van de zorgtjuiduitkering in kolom 3.

Het gros van de stijging van de belastingen vloeit echter voort uit een derde financieringskanaal, de afschaffing van het huwelijksquotiënt. Vermits de gezinnen die voordeel halen uit het huwelijksquotiënt kostwinnersgezinnen zijn, bevinden ze zich meer in het onderste helft van de inkomensverdeling dan in de topkwintielen. Dat verklaart meteen waarom relatief veel gezinnen in het tweede en derde kwintiel er door de invoering van de voorgestelde maatregelen financieel op achteruit zou gaan. Interessant is ook om op te merken dat het laagste inkomenskwintiel minder geraakt wordt. Dat is te verklaren door het lagere inkomensniveau van deze groep gezinnen, waardoor ze weinig inkomstenbelasting betalen en relatief weinig voordeel putten uit de toepassing van het huwelijksquotiënt. De afschaffing daarvan raakt hen dan ook minder. Bovendien komen alleenstaanden, die helemaal niet kunnen genieten van een huwelijksquotiënt, vaker dan gemiddeld voor in de lagere inkomensgroepen.

Ook voor de verdeling van de stijging van kosten voor kinderopvang (laatste kolom in de tabel) zijn er bijkomende verklaringen. Het hervormingsvoorstel zou subsidies voor kinderopvangvoorzieningen afschaffen, wat de private kostprijs van opvang zou doen stijgen tot zijn werkelijke kostprijs. Om enigszins zicht te krijgen op de eerste orde effecten van deze verandering, behandelen we deze stijging van de private kostprijs als een vermindering van het beschikbaar inkomen van de betrokken gezinnen. We veronderstellen dus geen gedragsveranderingen of markteffecten. Met deze veronderstellingen in het achterhoofd toont de tabel niet enkel het resultaat van demografische verschillen, maar ook het eindresultaat van twee tegengestelde effecten. Enerzijds wordt kinderopvang meer gebruikt door gezinnen uit de hogere inkomensgroepen, waarin zich meteen ook de tweeverdieners concentreren. Daardoor raakt de afschaffing van de subsidies voor de kinderopvang de hogere inkomensgroepen meer dan de anderen. Anderzijds is de huidige tariefstructuur progressief in functie van het inkomen, wat impliceert dat gezinnen uit de lagere inkomensgroepen ook lagere ouderbijdragen betalen en hun gebruik dus voor een groter gedeelte ten laste komt van de subsidies. Door de invoering van de zorgtjuiduitkering zien de lagere inkomensgezinnen die kinderopvang gebruiken hun private kostprijs daardoor sterker stijgen dan de hogere inkomensgezinnen. Een combinatie van de beide mechanismen is te zien in de tabel, met een relatief hogere bijdrage vanuit de laagste inkomensgroep, zeker in vergelijking met het tweede

kwintiel dat door dit effect zijn hoge stijging van inkomstenbelasting een beetje kan compenseren.

Al bij al illustreren de voorgaande tabellen dat de invoering van een zorgtjduitkering en zijn budgettaire compensatie geen al te grote gevolgen zullen hebben voor de inkomensverdeling, zelfs al vervangen we een aantal inkomensgevoelige beleidsinstrumenten door een universele uitkering. Dat neemt niet weg dat deze oefening winnaars en verliezers kent. We signaleerden al voordien dat de grote winnaars van dit beleidsvoorstel de alleenstaande ouders zijn. Een belangrijke groep van verliezers vinden we bij de ouders die nu formele kinderopvang gebruiken aan lage tarieven (d.w.z. gezinnen met een laag inkomen die terecht kunnen in de gesubsidieerde opvang). Zij verliezen hun voordelig tarief en gaan plots veel meer betalen voor de opvang, wat voor velen slechts ten dele wordt opgevangen door de zorgtjduitkering. Voor gezinnen met een hoger inkomen die –zelfs in de gesubsidieerde sector– een bijdrage betalen die de werkelijke kostprijs dichter benadert, kan het verlies door de afschaffing van het belastingvoordeel voor kinderopvanggebruik dan weer zwaarder gaan wegen. Deze beide laatste gevolgen zijn evident afhankelijk van de omvang van het budget voor de zorgtjduitkering.

Meer algemeen doet de relatief beperkte omvang van de verticale herverdeling niet af aan de aanzienlijke horizontale herverdeling. Om dit laatste te illustreren, tonen we in tabel 5 het gemiddelde inkomen van respectievelijk winnaars en verliezers, wat de inkomensverandering van Grafiek 1 nog verduidelijkt. Vooral bij de lagere inkomensgroepen zijn de veranderingen aanzienlijk, zowel in absolute als in relatieve cijfers. We besluiten dat bij ons beleidsvoorstel vooral horizontale herverdeling niet te verwaarlozen is omdat het aantal individuen dat inkomen wint of verliest min of meer in evenwicht is binnen inkomensgroepen en ook het algemene armoedecijfer nauwelijks zou veranderen door de invoering van ons voorstel. Bij dit laatste moeten we opmerken dat de algemene stabiliteit ook inhoudt dat voor elk huishouden met kinderen dat uit de armoede wordt getild een ander (meest waarschijnlijk kostwinnersgezin zonder kinderen) in de armoede terecht komt.

Tabel 5. Gemiddelde inkomensverandering door de invoering van de zorgtjduitkering bij winnaars en verliezers per inkomenskwintiel (gemiddelde bedragen and procentuele verandering).

	Individen met positieve inkomensverandering		Individen met negatieve inkomensverandering	
	€	%	€	%
1	510.86	6	-558.97	-7
2	480.71	4	-504.44	-4
3	426.41	3	-422.77	-3
4	454.54	2	-319.67	-2
5	389.81	2	-292.31	-1

Zie Grafiek 1 voor de relatieve omvang van de verschillende groepen.

Inkomen is gedefinieerd als individueel equivalent beschikbaar inkomen, i.e. het beschikbaar huishoudinkomen toegekend aan elk individueel lid van het huishouden.

Bron: EU-SILC, 2004.

3.5. Een statische simulatieoefening: wat met arbeidsaanbodeffecten?

De hierboven uiteengezette vergelijkingen zijn gebaseerd op statische simulaties. Dit houdt in dat mogelijke gedragsveranderingen niet worden gemodelleerd, zoals hier een wijziging in het persoonlijke arbeidsaanbod als reactie op de gewijzigde verzameling van werkelijke zorgopties (“*care capabilities set*”). Het modelleren van de mogelijke gedragsreacties overstijgt de opzet van dit Bericht, maar op basis van resultaten uit de literatuur rond arbeidsaanbodreacties verkrijgen we een aantal indicaties omtrent richting en grootte van deze effecten.

De zorgtjduitkering vormt een deel van het niet-arbeidsinkomen. Empirische schattingen van het arbeidsaanbod wijzen op negatieve inkomenselasticiteiten²⁰, wat suggereert dat zowel werkende vaders als werkende moeders hun arbeidstijd zouden terugschroeven wanneer de zorgtjduitkering ingang zou vinden. De mate waarin deze moeders en vaders hun arbeidstijd verminderen en de hieruit resulterende inkomenseffecten, blijft een empirisch vraagstuk. Recente schattingen van het inkomenseffect voor Vlaamse tweeverdienersgezinnen (Van Klaveren and Ghysels 2009) toont inderdaad het verwachte negatieve effect, dat echter zeer beperkt blijft in grootte voor zowel mannen als vrouwen. Dit wijst erop dat ook de invoering van de gesimuleerde zorgtjduitkering, al bij al een relatief bescheiden bedrag in het globale inkomen, waarschijnlijk een eerder beperkte arbeidsaanbodreactie teweeg zou brengen bij ouders die momenteel actief zijn op de arbeidsmarkt.

Deze schattingen zijn gebaseerd op gedrag dat volgt uit de huidige “*care capabilities set*”. Men kan echter ook verwachten dat de (her)waardering van zorgtijd, zoals door de zorgtjduitkering wordt beoogd, ook een verandering in de sociale waardering van ouderlijke zorgtijd met zich meebrengt en zo ook de preferenties van ouders met betrekking tot hun eigen zorgtijd wijzigt. Indien de individuele waardering van zorgtijd toeneemt terwijl de lonen op de arbeidsmarkt gelijk blijven, dan voorspellen tijdsbestedingmodellen een grotere afname van het arbeidsaanbod dan wanneer enkel een verandering optreedt in het niet-arbeidsinkomen. Opnieuw is echter de grootte van dit bijkomend effect een empirisch vraagstuk.

In deze context is het relevant de evaluaties van het Noorse Cash for Childcare (CFC) programma van naderbij te bekijken. Parallel aan ons voorstel voorziet het CFC een uitkering aan ouders die is gebaseerd op hun zorgverantwoordelijkheden. Het is echter beperkter in de tijd (tot het kind 1 of 2 jaar oud is) en bovendien niet onvoorwaardelijk (enkel voor ouders die geen gebruik maken van de gesubsidieerde kinderopvangdiensten). Desalniettemin kunnen belangrijke parallellen worden getrokken tussen de voorgestelde zorgtjduitkering en het CFC in die zin dat ouderlijke zorgtijd wordt gewaardeerd²¹, ofschoon tegen een veel hoger bedrag dan in onze simulaties (ongeveer €4400 per jaar in vergelijking met €920 in ons voorstel) (Rönsen 2009:509).

---

²⁰ Zie voor een overzicht (Blundell and MaCurdy 1999).

²¹ Op zijn minst in potentie, want ouders kunnen de CFC ook gebruiken om te betalen voor niet-gesubsidieerde opvangdiensten.

Deze maatregel was het onderwerp van verschillende evaluatiestudies, sommigen meteen na de invoering van de CFC, anderen na een paar jaar. Alle studies stellen vast dat ouders zich inderdaad meer hebben teruggetrokken van de arbeidsmarkt (Kornstad and Thoresen 2007; Rønsen 2009). Bovendien lijkt het effect toe te nemen met de tijd, hetgeen mogelijk kan worden verklaard door verschillende soorten leereffecten. Zo kan het bijvoorbeeld enige tijd duren eer ouders de herwaardering van ouderlijke zorgtijd integreren in hun tijdsbestedingkeuzes. Tot vier jaar na de invoering van de maatregel was er immers amper variatie merkbaar in het gedrag van vaders, wat erop wijst dat het vooral moeders blijven die zich terugtrekken van de arbeidsmarkt. De graduele verschuiving van gender relaties waarop Lewis en Guillari (2005) hopen, heeft (voorlopig?) nog niet plaatsgegrepen in Noorwegen. Voor ons beleidsvoorstel impliceren deze bevindingen dat we geen sterke gedragswijzigingen moeten verwachten op korte termijn, en dat een vermindering van de genderongelijkheden in tijdsbesteding niet automatisch zal volgen uit een maatregel zoals de zorgtjduitkering.

Een maatregel zoals de zorgtjduitkering heeft mogelijk ook gevolgen voor de tewerkstelling in kinderopvangdiensten. Het afschaffen van subsidies kan de vraag van ouders naar deze diensten beïnvloeden, aangezien de prijs van kinderopvang wijzigt. Aan de ene kant zullen de prijzen van de instellingen die momenteel worden gesubsidieerd stijgen tot een marktconform niveau, hetgeen de vraag naar kinderopvang kan doen dalen (en tevens de tewerkstelling in deze sector). Aan de andere kant leidt de voorgestelde zorgtjduitkering tot een netto verandering in het beschikbaar inkomen voor sommige groepen, welke vervolgens hun vraag naar deze diensten kunnen uitbreiden of inkrimpen. De richting en grootte van het uiteindelijke effect kan dus niet a priori worden bepaald, en blijft een empirisch vraagstuk, hetgeen de opzet van dit bericht overstijgt.

4. Discussie en Conclusie

In dit Bericht ontwikkelden we het idee van een zorgtjduitkering, ontworpen als een universele compensatie voor de tijdsinvestering die het grootbrengen van kinderen vergt. Het voorstel wil op drie vlakken verbeteringen aanbrengen ten opzichte van de huidige situatie in België en, bij uitbreiding, de meeste Westerse welvaartsstaten. In de eerste plaats moet het de “gender balance” evenwichtiger maken. Aangezien wordt gerefereerd naar tijd in plaats van naar goederen, is de voorgestelde zorgtjduitkering het complement van de bestaande compensaties voor consumptiekosten van kinderen. Op die manier wordt expliciet erkend dat het grootbrengen van kinderen niet enkel goederen (geld) vergt, maar ook tijd. Door de tijd die ouders besteden aan het zorgen voor kinderen monetair te waarderen, verhoogt de zorgtjduitkering de sociale erkenning van een activiteit die vele ouders, en moeders in het bijzonder, beschouwen als een cruciaal onderdeel van hun identiteit. Als dusdanig kan de effectieve invoering van een zorgtjduitkering bijdragen tot een meer evenwichtige man-vrouw verhouding in onze samenleving.

In de tweede plaats wordt werkelijke keuzevrijheid gevrijwaard. Het concept ‘werkelijke keuzevrijheid’ is zonder twijfel zeer complex als het wordt doorgetrokken tot concrete beleidsmaatregelen, zoals ons voorbeeld van kinderopvangbeleid illustreert. Werkelijke keuzevrijheid over de geprefereerde zorgmix voor het eigen kind hangt immers niet enkel af

van de financiële compensatie voor de tijdsinvestering van ouders. Ook de beschikbaarheid van betaalbare kinderopvangplaatsen van hoge kwaliteit, het werkschema van de ouder (dat mogelijk onregelmatige werkuren bevat), zorgpreferenties van de partner (in het geval van tweeoudergezinnen), en de praktijk op de werkvloer met betrekking tot de mogelijkheden om de werkuren tijdelijk te verminderen, zijn slechts enkele voorbeelden van belangrijke elementen die de reikwijdte van een financiële compensatie voor zorgtijd overstijgen. Onze focus lag op een financiële compensatie voor de tijd die ouders besteden aan kinderopvang, en we argumenteren dat de voorgestelde uitkering de werkelijke keuzevrijheid vergroot. De bestaande compensatiemaatregelen met betrekking tot zorgtijd (bv. ouderschapsverlof) worden afgeleid van de arbeidsmarktstatus van ouders (tewerkgesteld), waardoor een deel van de ouders wordt achtergesteld. Het universele karakter van ons voorstel verhoogt de individuele handelingsvrijheid van ouders. In die zin houdt het een belangrijke verbetering in ten opzichte van de huidige verzameling van zorgopties (“*care capabilities set*”) van ouders.

In de derde plaats voorziet de expliciete link naar een sociale norm met betrekking tot de zorgtijd voor kinderen een leidend principe voor ouderlijk gedrag zonder sterke keuzebeperkingen op te leggen. Hierdoor vermijdt het voorstel een blinde cultivering van de individuele handelingsvrijheid, die vooral de rechten bevordert van deze individuen die nu al het sterkst staan in de maatschappij. Impliciete overblijfselen van patriarchale ouderschapnormen zouden bijvoorbeeld kunnen leiden tot een voornamelijk vrouwelijke terugtrekking van de arbeidsmarkt na de invoering van een onvoorwaardelijke zorguitkering zoals we in dit Bericht voorstellen. Ons voorstel refereert echter aan voltijdse tewerkstelling en aan het feit dat de tijd die ouders besteden aan de zorg voor hun kinderen stelselmatig vermindert wanneer hun kinderen ouder worden. Bijgevolg daalt de uitkering scherp doorheen de tijd en wordt een levenslange terugtrekking van de arbeidsmarkt ontmoedigd, in tegenstelling tot de huidige kostwinnercompensaties zoals ze nog steeds bestaan in België.

Kortom, in het eerste deel van dit Bericht ontwikkelen we de theoretische basis voor een uitkering voor kinderopvang, waarbij we argumenteren dat de voorgestelde zorgtjduitkering de “gender balance” zal verbeteren en de werkelijke keuzevrijheid voor individuele ouders zal vergroten, zonder de tewerkstellingsoriëntatie van welke burger dan ook structureel te ondermijnen.

De simulatieoefening in het tweede deel van dit Bericht belicht de praktische gevolgen van zo’n uitkering. We simuleren de invoering van de ontworpen uitkering voor kinderopvang in België. De huidige kostwinnerscompensatie (het huwelijksquotiënt) en de subsidies voor kinderopvang worden hierin vervangen door onze zorgtjduitkering. Om een schending van het sociaal contract van de vorige generaties te voorkomen, beperken we de afschaffing van het huwelijksquotiënt tot individuen jonger dan 50. Maar ook in dit scenario komt de budgettaire massa overwegend uit de afschaffing van deze maatregel (bij de jongere generaties) en is slechts een kwart van het budget afkomstig van de huidige directe subsidiëring van kinderopvangdiensten en het belastingvoordeel voor ouders die hiervan gebruik maken. Bijgevolg wordt de verzameling van zorgopties (“*care capabilities set*”) van ouders grondig gewijzigd, waarbij de stimulans om zich op de arbeidsmarkt te begeven in éénverdienersgezinnen wordt vergroot en de verschillende soorten zorg voor kinderen

(ouderlijk, informeel, niet-gesubsidieerd formeel en gesubsidieerd formeel) gelijk worden behandeld.

Deze verandering in de keuzestructuur kan mogelijk ook gedragsreacties veroorzaken waarbij ouders hun tijd anders gaan indelen tussen arbeid en gezin. De gevolgen hiervan zijn niet eenvoudig te bepalen en overstijgen de opzet van dit Bericht. De statische simulatie toont echter aan dat eenoudergezinnen in de overgrote meerderheid van de gevallen er financieel op vooruit zouden gaan bij de invoering van de maatregel. Leden van dit familietype kennen een aanzienlijk hoger armoederisico dan leden van tweeoudergezinnen. Door de invoering van de zorgtjduitkering wordt hun armoederisico gevoelig verminderd, terwijl het armoederisico van de andere familietypes niet toeneemt. Ondanks de stabiliteit van het armoederisico bij eenverdienersgezinnen, zien ongeveer de helft van deze families hun netto beschikbaar inkomen aanzienlijk afnemen na de invoering van het voorgestelde hervorming. Hieruit blijkt duidelijk de stimulans voor ouders om hun arbeidsmarktbetrokkenheid te vergroten, die integraal deel uitmaakt van het voorstel. Dit vraagt tevens om aanvullende maatregelen die de (her)integratie van momenteel inactieve personen op de arbeidsmarkt kunnen faciliteren.

Al bij al suggereren de theoretische behandeling en empirische simulatie dat het mogelijk is om de dominante tewerkstellingsfocus van het huidige beleid met betrekking tot de combinatie van arbeid en gezin te vermijden, terwijl tegelijkertijd voldoende stimulansen worden voorzien om de band met de arbeidsmarkt te behouden en zo de lange termijn doelstellingen van hedendaagse westerse welvaartsstaten te waarborgen. Vanzelfsprekend zijn meer empirische analyses en maatschappelijke discussie onontbeerlijk vooraleer dit idee rijp is voor feitelijke implementatie.

Bibliografie

- Apps, P. & R. Rees (2001), 'Household production, full consumption and the costs of children', *Labour Economics* 8(6):621-648.
- Becker, G.S. (1991), *A treatise on the family, enlarged edition*. Harvard University Press, Cambridge MA/London.
- Bittman, M. & J. Wajcman (2000), 'The rush hour: the character of leisure time and gender equity', *Social Forces* 79(1):165-189.
- Blundell, R. & MaCurdy (1999), 'Labor supply: a review of alternative approaches', in Orley Ashenfelter & David Card (eds.), *Handbook of Labor Economics* (Volume 3A), Elsevier (North Holland), Amsterdam, 1560-1695.
- Bojer, Hilde (2005), 'The Social Contract, Child Care and Women's Economic Capability', in Flavio Comin & Martha Nussbaum (eds.), *Capabilities, Gender, Equality*. Cambridge University Press.
- Bojer, Hilde (2006), *Inkomen capability and childcare* (mimeo). University of Oslo, Oslo.
- Farfan-Portet, Maria Isabel, Jean Hindriks & Vincent Lorant (2008), 'Progressivity of Childcare Tax Policies in Belgium', *Louvain Economic Review* 74(2):143-165.
- Ghysels, Joris & Wim Van Lancker (2009), *Het Matteüseffect onder de loep: over het ongelijke gebruik van kinderopvang in Vlaanderen*. UA/Berichten, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Antwerpen.
- Gustafsson, Björn & Urban Kjulin (1994), 'Time use in child care and housework and the total cost of children', *Journal of Population Economics* 7(3):287-306.
- Kornstad, Tom & Thor D. Thoresen (2007), 'A discrete choice model for labor supply and childcare', *Journal of Population Economics* 20(4):781-803.
- Lewis, Jane & Susanna Giullari (2005), 'The adult worker model family, gender equality and care: the search for new policy principles and the possibilities and problems of a capabilities approach', *Economy and Society* 34(1):76-104.
- Minnen, J. & I. Glorieux (2004), 'Kinderen maken het verschil: over de invloed van kinderen op het tijdsbestedingspatroon van ouders', *Tijdschrift van de gezinsbond-studiedienst* 33(1):2-10.
- Nussbaum, Martha (2003), 'Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice', *Feminist Economics* 9(2-3): 33-59
- Robeyns, Ingrid (2005), 'The Capability Approach: a theoretical survey', *Journal of Human Development* 6: 93-114.
- Rönsen, Marit (2009), 'Long-term effects of cash for childcare on mothers' labour supply', *Labour* 23(3):507-533.
- Sen, Amartya (1999), *Development as freedom*. New York: Knopf
- Sen, Amartya (1985), 'Well-being, Agency and Freedom: the Dewey Lectures', *Journal of Philosophy* 82(4): 169-221.
- Sousa-Poza, A., H. Schmid et al. (2001), 'The allocation and value of time assigned to housework and child-care: An analysis for Switzerland', *Journal of Population Economics* 14(3): 599-618.
- Van Klaveren, Chris & Joris Ghysels (2009), *Collective labor supply and childcare expenditures in the Dutch speaking region of Belgium* (mimeo). Maastricht University/Antwerp University, Maastricht/Antwerp.
- Verbist, Gerlinde (2002) *An Inquiry into the Redistributive Effect of Personal Inkomen Taxes in Belgium*. Doctoral dissertation, Antwerp, UFSIA, University of Antwerp.

Annex

Tabel A.1: De verdeling van de werktijd van vaders in tweeverdienersgezinnen.

N (observaties)	574
Gemiddelde	43h11'
Minimum	3.5 uren
Maximum	167.0 uren
Percentielen	
10	25.0 uren
25	38.0 uren
50	42.5 uren
75	51.0 uren
90	60.0 uren
95	68.0 uren

Bron: GEZO (2004-2005).

Noot:deze gegevens werden per half uur gemeten.

Tabel A.2: Tijd op school naargelang de leeftijd van het kind.

Leeftijd	Mediaan	Gemiddelde	S.E.	Minimum	Maximum	N	Voorstel
0	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	45	0
1	0.00	0.23	0.17	0.00	9.75	69	0
2	0.00	6.52	1.48	0.00	43.42	60	0
3	24.96	22.49	1.63	0.00	40.00	46	25
4	28.43	27.25	1.30	0.00	49.75	46	28
5	31.50	29.66	1.05	0.00	46.50	61	30
6	30.42	28.57	1.23	0.00	43.00	40	30
7	29.49	27.06	1.16	0.00	43.17	62	30
8	33.36	34.99	1.92	13.50	103.50	58	30
9	29.00	25.92	1.03	0.00	39.75	73	30
10	26.75	22.60	1.66	0.00	40.50	49	30
11	30.55	27.68	1.21	0.00	41.67	66	31
12	30.75	27.01	1.62	0.00	43.17	55	31
13	35.50	32.12	1.46	0.00	52.75	69	32
14	26.00	25.02	1.83	0.00	45.75	51	32
15	33.50	27.88	1.63	0.00	53.00	74	32

Bron: GEZO (2004-2005).

Noot:deze gegevens werden per half uur gemeten.